

УДК 392.1(476)“19/20”

ПАХАВАЛЬНА-ПАМІНАЛЬНАЯ АБРАДНАСЦЬ ВЯСКОВАГА БЕЛАРУСКАГА НАСЕЛЬНІЦТВА ПАДЗВІННЯ Ё КАНЦЫ ХХ – ПАЧАТКУ ХХІ СТАГОДДЗЯ**Ул.Я. АЎСЕЙЧЫК**
(*Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт*)

Разглядаецца сучасная пахавальна-памінальная абраднасць вясковага беларускага насельніцтва Падзвіння на аснове палявых этнаграфічных матэрыялаў. Прыходзім да высновы, што гэтая частка народнай культуры захавала ў сабе даволі багата традыцыйных рысаў. Разам з тым, пад уплывам розных фактараў з пахавальна-памінальнай абраднасці знікае цэлы шэраг традыцыйных элементаў, што выклікала знікненне некаторых абрадавых дзеянняў, уяўленняў і прадпісанняў, звязаных з імі. Найперш гэтыя датычыць матэрыяльных прадметаў, якія замяняюцца на новыя; элементы духоўнай культуры ў гэтым плане характарызуюцца большай устойлівасцю. У выніку мадэрнізацыі ўкладу жыцця ў гэтай частцы народнай культуры з'явіліся новыя элементы і абрадавыя дзеянні. Адною з характэрных рысаў сучаснай пахавальна-памінальнай абраднасці беларусаў Падзвіння з'яўляецца захаванне яе іматэрыяльных лакальных асаблівасцяў.

Уводзіны. Даследаванне сучаснага стану народнай культуры з'яўляецца адным з актуальных накірункаў айчыннага народознаўства. Гэта перш за ўсё звязана з тым, што ў выніку імклівых тэмпаў глабалізацыі і мадэрнізацыі грамадства элементы традыцыйнай народнай культуры, якія ў сваю чаргу выяўляюць этнічную адметнасць, паступова знікаюць. Гэта датычыць і беларускага этнасу.

Сярод усяго комплексу народнай культуры асобае месца займае пахавальна-памінальная абраднасць. Яна ў найбольшай ступені вылучаецца кансерватызмам і ўстойлівасцю да зменаў, а таму захавала ў сабе шмат архаічных элементаў. Па гэтай прычыне асноўная ўвага пры даследаванні гэтай часткі народнай культуры надавалася менавіта выяўленню і аналізу гэтых архаічных элементаў. Навацыі, як правіла, заставаліся па-за ўвагай даследчыкаў. У той жа час «агульнай заканамернасцю гістарычнага развіцця абраду выступае ўзаемадзеянне двух асноўных тэндэнцый: захаванне традыцыі і ўвядзенне навацый» [1, с. 26]. Захаванне традыцыйных элементаў і ўвядзенне новых з'яўляецца важным фактарам устойлівага развіцця культуры, часткай якой з'яўляецца абраднасць. Традыцыі падтрымліваюць стабільнасць, а дзякуючы навацыям грамадства рухаюцца наперад. Гэта даволі яскрава можна прасачыць на прыкладзе пахавальна-памінальнай абраднасці беларусаў Падзвіння ё канцы ХХ – пачатку ХХІ стагоддзя.

Мэтай дадзенага артыкула з'яўляецца характарыстыка і аналіз сучаснай пахавальна-памінальнай абраднасці вясковага беларускага насельніцтва Падзвіння.

Асноўная частка

Пахавальная абраднасць беларусаў Падзвіння на сучасным этапе. Згодна з традыцыйнымі ўяўленнямі пранікненне смерці ў свет жывых, што і становіцца прычынай «канчыны» чалавека, характарызуецца як парушэнне звыклага парадку рэчаў, а таму суправаджаецца незвычайнымі з'явамі жывой і нежывой прыроды. Па такіх прыкметах, як лічыцца, можна прадказаць хуткую смерць чалавека. Некаторыя з гэтых уяўленняў захаваліся і да нашага часу. Паводле меркавання вясковага жыхароў Падзвіння, смерць чалавека прадвешчаюць незвычайныя паводзіны жывёл і птушак: спяванне курыцы («Ну гэта як ужо белая курыца запяець, дык гэта нічога, добра. А як чорная запяець, зацягніць, аж закрычыць, гэта, кажучь, ужо нехта памрэць»¹), вышце сабакі («Калі сабака вые і ўверх глядзіць – на пажар, а еслі вые і ўніз глядзіць і лапамі зямлю капаець – на смерць у доме»²), з'яўленне вялікай колькасці мышэй («Еслі пайдучь мышы ў хаце – гэта тожа к большой смерці»³), кукаванне зязюлі каля хаты («Як прыляціць кукулка, гэта точна прыляціць к углу і закукуе, то точна знаеш, што будзе смерць. Мне расказвалі, што прыляцела кукулка раз, другі раз на яблыні, а тады злезла і пехам ходзіць і мужык памёр»⁴) і г.д. Як лічыцца, набліжэнне смерці могуць прадказаць і сны: «Па снах можна вылічаць сваю судзьбу, бо калі памёр мой хазяін, я перад гэтым бачыла сон: мае суседкі сабраліся на вечарыну, а мне няма чаго надзець, усё адзенне чорнае»⁵.

У момант надыходу смерці, для таго каб аблегчыць перадсмяротную агонію паміраючага, выконвалі шэраг дзеянняў. На Падзвінні паміраючага клалі на падлогу, падсцілаючы пад яго кажух, адчынялі дзверы і вокны [2, с. 14; 3, с. 13; 4, с. 282]. У праваслаўных сялян Віцебшчыны, заўважыўшы набліжэнне

¹ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Януковіч Ф.І., 1936 г. н., у в. Гайдукі Пастаўскага р-на.

² Зап. Азевіч І. і Аўсейчык В. у 2008 г. ад Падгол А.П., 1931 г. н., у в. Рагазіна Ушацкага р-на.

³ Зап. Азевіч І. і Аўсейчык В. у 2008 г. ад Падгол А.П., 1931 г. н., у в. Рагазіна Ушацкага р-на.

⁴ Зап. Азевіч І. і Аўсейчык В. у 2008 г. ад Дрозд К.Н., 1927 г. н., у в. Глінішча Ушацкага р-на.

⁵ Зап. экспедыцыяй ПДУ у 1996 г. ад Сухвал Е.М. у в. Бачэйкава Бешанковіцкага р-на.

смерці, хвораму апраналі чыстую бялізну і пераносілі яго з ложка на лаўку, лажылі галавой да абразоў і запальвалі свечку [5, с. 209]. У сучаснай вясковай грамадзе таксама сустракаюцца падобныя абрадавыя дзеянні, але яныносяць пераважна рэлігійны характар: «Каб хутчэй памёр, чыталі Евангелле, абносілі свечкай»¹. «Каб лягчэй памерла сястра: памалілася, перахрасцілася і сказала: “Анёлы святыя, прыміце яе туды, дай Бог ей хутчэй памерці”»². Паміраючаму давалі ў рукі свечку: «А свечку давалі. Ужо вот як ужо чувствуіш што памрэць, дык вот тут воносяцца грудзі, <...> тады запаліваеш свечку і даеш»³. На думку А.К. Байбурына, звычай даваць у рукі паміраючаму свечку хутчэй за ўсё звязаны з уяўленнямі аб цемнаце «таго» свету, куды і перамяшчаецца памерлы [6, с. 104 – 105]. Гэта меркаванне пацвярджаюць і матэрыялы сучасных палявых даследаванняў: «Другога лютага адзначалі Грамніцы. Хадзілі ў царкву свяціць грамнічкі [грамнічныя свечкі – А.У.]. Гэтую свечку давалі ў рукі мерцвяку, каб яму было відна на тым свеце»⁴. З гэтай жа мэтай свечку лажылі ў труну памерламу: «Кладуць свечку – пасвяціць»⁵.

Згодна з народнымі ўяўленнямі, асабліва цяжка паміраюць чараўнікі, якія не перадалі сваіх ведаў нашчадкам. Гэта ўяўленне звязалася з тым, што пры жыцці яны мелі зносіны з нячыстай сілай, а таму іх душы не могуць праходзіць праз вокны і дзверы, якія звычайна памячаліся крыжамі і праз якія анёлы праносяць «чыста хрысціянскую душу» [4, с. 284]. Падобныя ўяўленні захоўваюцца яшчэ і сёння: «Чэрэз дзверы ён ня можа выйсці, яго толькі вынісуць нячыстыя ў паталок» [9, с. 377]. Таму для выхаду іх душы неабходна рабіць спецыяльныя адтуліны: «<...> во, кажучь, доўга ўмірала затое, што людзям не дала спакою. Дык нада столь прадзіраць, ну, паталок прадзіраць, во кажучь. Нада ўжо ўсё прадзіраць, каб пусціць, каб яна памірала скарэй»⁶.

Адразу пасля смерці чалавека існаваў строга рэгламентаваны набор рытуальных дзеянняў. Памерламу закрывалі рот, вочы, стужкамі завязвалі яму рукі і ногі, давалі ў рукі свечку, абкурвалі свянцонымі зёлкамі. Паўсюдна і зараз на Падзвінні распаўсюджаны звычай адразу пасля смерці завешваць у хаце ўсе люстэркі, адварочваць іх да сцяны або нават выносіць з памяшкання, дзе знаходзіцца нябожчык, «<...> каб не відаць было дамуўя»⁷. Пакінутае не завешаным люстэрка магло пагражаць «хаджэннем» нябожчыка, або тым, што ён будзе здавацца жывым. Часам сэнс гэтых дзеянняў рэспандэнты тлумачаць чыста утылітарнымі патрабаваннямі: «Пасля смерці завешвалі люстэркі, каб не стала жоўтым»⁸. Тэрмін дзеяння дзеяння забароны на люстэрка распаўсюджваўся звычайна на час пахавання, аднак нярэдка мог працягвацца

да 40 (30) дзён і нават да года. Падобныя забароны датычылі не толькі люстэркаў, але і ўсіх люстраных паверхняў (шкло ў мэблі, лакаваныя паверхні і г.д.). Пасля смерці ў хаце спыняюць усе гадзіннікі, у тым ліку і наручныя: «І часы, і на руку каб. Бываіць некаторыя надзівалі на руку, алі нада каб і на ручэ ня йшлі часы, і сценныя задзіралі»⁹. На гэтым этапе пахавальнага абраду ў сферу абрадавых маніпуляцый трапляюць нехарактэрныя для традыцыйнага абраду прадметы (тэлевізары, радыёпрыёмнікі і г.д.), дзеянні, з якімі насілі аналагічны характар – выключэнне, спыненне. Сэнс апошніх рэспандэнты пераважна звязваюць з неабходнасцю захоўваць цішыню і спакой у хаце, пакуль знаходзіцца нябожчык. У некаторых частках рэгіёну на акне ці стала ставяць шклянку з вадой і вешаюць ручнік, «<...> каб душа, перад тым як пойдзе на неба, магла памыцца і абцерціся ручніком»¹⁰. У Віцебскім раёне на акно кладуць хлеб і соль, мяркуючы, што душа перад далняй дарогай павінна яшчэ і «падсілкавацца» [2, с. 17].

Сярод беларускага насельніцтва Падзвіння існавалі розныя спосабы апавяшчэння пра смерць, многія з якіх мелі падкрэсленае сімвалічнае значэнне. Калі ў хаце хто паміраў, то адпраўлялі грошы ў царкву «званіць па памерлым» [5, с. 210], каля хаты, дзе быў нябожчык, ставілі харугву («прачэсу») [7, с. 509], за вакно вывешваўся ручнік [7, с. 520], «вокны завешвалі занавесамі белымі, простынню»¹¹. Аднак зараз большасць гэтых дзеянняў ужо не сустракаецца. Найбольш пашыраным спосабам паведамлення пра смерць у сучаснай вясковай грамадзе з’яўляецца вусная перадача.

Наступным абрадавым дзеяннем было абмыванне памерлага, значэнне якога на сімвалічным узроўні ўяўляецца куды большым, чым проста ачышчэнне. Яно было найперш скіравана на ліквідацыю прыкметаў і якасцяў, уласцівых жывым людзям [6, с. 107]. Па гэтай прычыне існавалі даволі строгія рэгламентацыі адносна таго, куды дзяваць ваду, якой мылі памерлага. Па меркаванні беларусаў Падзвіння, гэту ваду трэба было выліць на тое месца, дзе ніхто не ходзіць і нішто не расце, бо лічылася, што яна мо-

¹ Зап. экспедыцыяй ПДУ у 1998 г. ад Гаўрыленка Е.Т., 1926 г. н., у в. Азёрная Расонскага р-на.

² Зап. экспедыцыяй ПДУ у 1999 г. ад Кладніцкай Г.А., 1912 г. н., у в. Цётча Ушацкага р-на.

³ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Януковіч Ф.І., 1936 г. н., у в. Гайдукі Пастаўскага р-на.

⁴ Зап. экспедыцыяй ПДУ у 1996 г. ад Матора Н.Ц., 1919 г. н., у в. Клешчына Бешанковіцкага р-на.

⁵ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Пецько Г.С., 1931 г. н., у в. Рачныя Докшыцкага р-на.

⁶ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Плыгаўка М.І., 1936 г. н., у в. Тумілавічы Докшыцкага р-на.

⁷ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Януковіч Ф.І., 1936 г. н., у в. Гайдукі Пастаўскага р-на.

⁸ Зап. экспедыцыяй ПДУ у 1998 г. ад Гаўрыленка Е.Т., 1926 г. н., у в. Азёрная Расонскага р-на.

⁹ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Януковіч Ф.І., 1936 г. н., у в. Гайдукі Пастаўскага р-на.

¹⁰ Зап. экспедыцыяй ПДУ у 1998 г. ад Лапатка Н.Ф., 1931 г. н., у в. Паддуб’е Расонскага р-на.

¹¹ Зап. Азевіч І. і Аўсейчык В. у 2008 г. ад Храк Е.Р., 1927 г. н., у в. Садкі Ушацкага р-на.

жа зашкодзіць: «Нільзя пад парог ліць, каб ніхто не ступіў, там дзе гэту ваду выліваюць. Вот у Дзедзіне, кажучь там вылілі недзе і первы ўнук ступіў. Ён ні гаварыў, анямеў»¹. Разам з тым, яшчэ і сёння распаўсюджаным з’яўляецца ўяўленне, што гэта вада валодае лекавымі ўласцівасцямі. Лячэбны спектр гэтага «сродку» быў даволі шырокім. Найчасцей яе бралі ў каго баляць рукі і ногі: «Кажучь, нада рукі мыць гэтай вадой. Ёсьць такія бабкі, што астаўляюць гэту ваду, і калі суставы баляць, націраюць ёй, каб не балела» [8, с. 288]. Лічылася, што яна здольная дапамагаць нават «ад прыпадкаў»². Падобнымі ўласцівасцямі, па меркаванні беларусаў Падзвіння, валодае і мыла, якім мылі нябожчыка: «Мылам гэтым, што як ужо мыноць нябожчыка, і вот як мярцвеюць рукі каму, дык тады ўжо гэтым мылам рукі мылі, каб ужо рукі не мярцвелі»³. «Ну, мыла, гаворуць, яго нідзе ні дзіваюць. Еслі вот там баляць якія ногі, суставы. Што, гаворуць, можна памыць»⁴.

Пасля абмывання нябожчыка апранаюць. Яшчэ пры жыцці кожны чалавек клапаціўся каб падрыхтаваць сабе адзенне «на смерць»: «Ну дык так, гатовіліся, чаму ж. Адзежу строілі. Во што адзежу строілі. Не было так што прадавалі <...>»⁵. У выпадку нечаканай смерці, калі нябожчык не падрыхтаваў пасмяротнае адзенне, то родныя ішлі да любой швачкі і прасілі яе пашыць адзенне. Адзенне для памерлага шылася адмысловым чынам, а адносна шыцця існавалі даволі строгія рэгламентацыі. Калі яшчэ ў даваенны перыяд такая практыка захоўвалася і пасмяротнае адзенне шылі самі, то цяпер яно паўсюдна крамнае. А таму з абрадавага комплексу знікаюць такія дзеянні, як шыццё адзення, і звязаныя з ім працэсы. Але неабходна адзначыць, што базавае сімвалічнае патрабаванне да адзення – новае, ня ношанае, «не адзначанае жыццём» – захавалася: «– Ну, гэта ж новая адзежа? – Нада новая. Але хоць і троху надзяваная, але каб чыстая»⁶. Часам, асабліва калі не маглі купіць новае адзенне, апраналі і ў старое, але абавязкова вымытае: «Бываець і старое надзяваюць, пераумытае-ваглажанае, як нет новага. Но большынство надзяваюць усё новае» [9, с. 379]. Такім чынам, у любым выпадку абавязковай характарыстыкай адзення з’яўляецца чысціня – адсутнасць прыкметаў свету жывых.

Да дзеянняў падчас апранання памерлага ставіліся вельмі строга. Пэўныя парушэнні абраду, як лічылася, маглі прывесці да «хаджэння» нябожчыка пасля смерці. Падобныя ўяўленні захаваліся і да нашага часу: «А тут у адных закапалі чалавека і надзелі яму пінжак цесны. Ну і тады пахавалі, не знаю на каторы дзень, заходзіць ён дамоў. А яна чуіць, ідзець, ідзець, шкаф адкрыў. І будзець яна казаць: “Чаго прышоў?” А ён: “Мне пінжак цесны, я шэры надзену!” Ляпнуў шкафам, нібы пінжак надзеў, узяў і пайшоў»⁷.

Да нашага часу захавалася традыцыя маладых хлопцаў і дзяўчат, якія дасягнулі шлюбнага ўзросту, але пры жыцці шлюбам не пабраліся, хаваць у вясельным строі: «Ну, як дзяўчыне, дык шылі плацце беленькае, і цвяткі на галаву надзенуць, там прыберуць, так ложуць, як быццам яна выходзіць замуж»⁸. «Як на вяселле: дзеўцы адзявалі вэлюм, белае плацце, а мальцу – касцюм, кветачку, ленту» [9, с. 379]. Такая асаблівасць, па меркаванню А.К. Байбурына і Г.А. Левінтона, звязана з тым, што «<...> паўната жыццёвага цыкла рытуалаў патрабуе, у выпадку невыканання аднаго абраду, уключэнне яго ў наступны за ім абрад, таму пахаванне не проста “чытуе” вяселле, а ўключае яго як абавязковы кампанент (больш ці менш выражаны)» [10, с. 88]. Таму пэўныя элементы вяселля (у тым ліку і шлюбнае адзенне) мусяць уключацца ў пахавальны абрад.

Традыцыйна лічылася, што абмываць і апранаць памерлага павінны чужыя людзі. Падобныя перакананні захоўваюцца яшчэ і сёння: «Родственнікам нікому нельзя было абмываць, гаварылі. Прыгласаюць чужых людзей, мылюць, тады адзяюць»⁹. Аднак у сучаснай вясковай грамадзе такія забароны могуць насіць толькі частковы характар: «Мылі суседзі, бо сваіму не паложена, але сваякі маглі наражаць»¹⁰. У шэрагу выпадкаў яны ўвогуле не ўлічваюцца. У цяперашні час абмываць і апранаць нябожчыка могуць яго родныя, асабліва, калі такой была воля памерлага: «А некаторыя, вот у мяне ягоныя дзве цёткі, дык саўсім ужо адна слабенькая была, вот-вот ужо памерці. Дык яна просіць сястру: “Сонечка, сястрыца, нікога ні заві мыць, ты мяне памый”. Ну яна яе і мыла, паслухала яе просьбу»¹¹. «Мама прасіла, каб я яе перадзявала. Я так і зрабіла. І сваіх прашу, каб нікога не звалі, а самі ўсё зрабілі. Лічу, што я гэтага заслужала» [11, с. 316]. Традыцыйна, пры абмыванні і апрананні нябожчыка абавязкова захоўвалася палавае размежаванне: мужчын абмывалі і апраналі мужчыны, жанчын – жанчыны. Падобныя перакананні шы-

¹ Зап. аўтарам, Путронкам К., Шыпіла Н. у 2009 г. ад Васілевіч Я.І., 1927 г. н., у в. Тумілавічы Докшыцкага р-на.

² Зап. экспедыцыяй ПДУ у 1998 г. ад Гаўрыленка Е.Т., 1926 г. н., у в. Азёрная Расонскага р-на.

³ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Януковіч Ф.І., 1936 г. н., у в. Гайдукі Пастаўскага р-на.

⁴ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Пецько Г.С., 1931 г. н., у в. Рачныя Докшыцкага р-на.

⁵ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Януковіч Ф.І., 1936 г. н., у в. Гайдукі Пастаўскага р-на.

⁶ Зап. экспедыцыяй ПДУ у 2008 г. ад Хаданёнак Я.Л., 1931 г. н., у в. Сталіца Шаркаўшчынскага р-на.

⁷ Зап. аўтарам, Путронкам К., Шыпіла Н. у 2009 г. ад Падбярэзка Л.М., 1934 г. н., Карніловіч К.І., 1933 г. н., у в. Дзедзіна Докшыцкага р-на.

⁸ Зап. экспедыцыяй ПДУ у 2008 г. ад Хаданёнак Я.Л., 1931 г. н., у в. Сталіца Шаркаўшчынскага р-на.

⁹ Зап. Азевіч І. і Аўсейчык В. у 2008 г. ад Падгол А.П., 1931 г. н., у в. Рагазіна Ушацкага р-на.

¹⁰ Зап. экспедыцыяй ПДУ у 1998 г. ад Студзянковай В.Д., 1917 г. н., у в. Мамалі Расонскага р-на.

¹¹ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Крыўко Т.М., 1926 г. н., у в. Осцевічы Міёрскага р-на.

рока бытуюць і зараз: «– А абмывалі абізацельна бабы, ці мужыкі? – Неа, бабу бабы, а ўжо як мужык памрэць стары, тады ўжо старых мужчын»¹. Але ў наш час полавя асаблівасці ў гэтай частцы абраду нярэдка не ўлічваюцца. У якасці крытэрыяў «аббору» на першае месца могуць выступаць іншыя характарыстыкі: «Ну, абмываюць хто ні баіцца. У нас была у Осцевічах бабка, памёрла. Яна ўсіх мыла. Яна і мужчын мыла, яна і баб мыла, такая смелая была бабка»². Строгія рэгламентацыі пры абмыванні і апраананні памерлага датычылі не толькі полу, але і ўзросту. Катэгарычна забаранялася ўдзельнічаць у абмыванні і апраананні моладзі дашлюбнага ўзросту [7, с. 518]. Падобныя ўяўленні пацвярджаюць і матэрыялы сучасных палявых даследаванняў: «Ну маладыя канешне ня мылі, нельга было»³. Калі радство і полавая прыналежнасць пры дадзеных абрадавых дзеяннях сёння не з’яўляюцца такімі прыныповымі, то ўзрост адсочваецца даволі строга. А таму ў сучаснай вясковай грамадзе абмываннем і апраананнем, незалежна ад полу памерлага, займаюцца часцей жанчыны сталага ўзросту.

Пасля апраанання нябожчыка рыхтавалі для яго ложа. Пасмяротнае ложа ў беларусаў Падзвіння традыцыйна засцілалі на чырвоным куце на лаве. Памерлага клалі на яго пасмяротную пасцель галавой да абразоў [7, с. 512; 5, с. 210]. Такая традыцыя захавалася і сёння. Але з-за адсутнасці лаваў іх могуць замяняць іншыя віды мэблі (табурэты, ложка, канапа і г.д.): «Памыюць, адзенуць, паложачь на койку ці на скамейку абычна ложаць. А цяпер жа як дзіваны, дык на дзіван»⁴. Нярэдка ў наш час можа не ўлічвацца і арыентацыя пасмяротнага ложа памерлага. Месца пасмяротнай пасцелі можа быць абумоўлена сва-бодным месцам у пакоі.

На Падзвінні ў першы (радзей другі і нават трэці) дзень пахавання рабілі труну і крыж. Для гэтай працы запрашалі мясцовых майстроў. Раней амаль у кожнай гаспадарцы былі загадзя прыгатаваныя для гэтых мэтаў дошкі. М.Я. Нікіфароўскі адзначаў, што яшчэ ў 60-я гады XIX стагоддзя на Падзвінні існаваў звычай рыхтаваць не толькі дошкі, але і саму дамавіну [4, дадатак, с. 23]. Выраб дамавіны, якая паводле народных уяўленняў разглядаецца як жыллё для нябожчыка на «тым» свеце, а таксама яе падрыхтоўка, былі звязаныя з мноствам розных прадпісанняў і ўяўленняў. На сучасным этапе труну і крыж звычайна не вырабляюць самі, а набываюць у спецыялізаваных крамах і бюро рытуальных паслуг. У сувязі з гэтым з пахавальнага абраду знікаюць такія дзеянні, як выраб труны і крыжа, а разам з тым знікаюць прадпісанні, уяўленні і абрадавыя дзеянні, з імі звязаныя.

Пасля падрыхтоўкі дамавіны туды пераносілі памерлага. Яе ставілі на тое месца, дзе ляжаў нябожчык. Яшчэ і сёння захавалася традыцыя класці ў труну пакойніку розныя рэчы, якія, як лічыцца, спатрэбяцца яму ў жыцці на «тым» свеце: «Усё лажылі. Ложаць і сігарэты, і калі з кійком хадзіў, то і кіёк»⁵. «Ну, гэтак клалі, ну гэта так лішняе, і мяса, і водку лажылі пад галаву. Гэта ўжо, што просіш, тады лажылі»⁶. У адваротным выпадку, як лічыцца, пакойнік можа «хадзіць» ці «сніцца» («<...> каб не абіжалася, каб не снілася»⁷). Аднак цяпер, асабліва пад уплывам святароў, такі звычай не заўсёды захоўваецца: «А мужчыне папяросы там, шапку то, шапку кладуць у гроб. А Церахаў [мясцовы святар – А. У.] эта ўсё вынімаў, як хараніў. Гаворыць, эта ні паложана»⁸.

Паводле меркавання вясковых жыхароў Падзвіння, памерлы абавязкова павінен пераначаваць ноч у сваёй хаце. Увесь гэты час каля яго пастаянна мусіць хто-небудзь знаходзіцца, як бы «вартуючы» яго. У большасці выпадкаў гэтым займаюцца родныя памерлага: «Ну дык і сядзяць, ні спяць. Усю ноч сідзяць каля яго родственнікі, родныя. А каторыя саседзі, яны прыйдуць увечары, пасядзяць, саберуцца і пайшлі дамоў. Каму гэта інцярэсна. А родственнікі сядзяць, усю ноч сядзяць. Там дачка ці брат, ці сястра гэта, сядзяць»⁹. Гэта рабілася каб ён не «хадзіў» і не палохаў жывых [9, с. 383]. У сучаснай вясковай грамадзе сэнс гэтых дзеянняў можа звязвацца і з нежаданнем пакрыўдзіць нябожчыка: «Так паложана, каб ужо ні абіжаўся пакойнік, што ён адзін ляжыць. Каля яго сядзяць»¹⁰. У час знаходжання памерлага ў хаце да яго без запрашэння прыходзілі суседзі і знаёмыя, каб развітацца з ім: «Ага, хадзілі, усе збіраюцца, ходзюць. І ўвечара прыходзюць, пасядзець сколько там гэтыя старушкі, маладзейшыя во збіраюцца, і на заўтрая збіраюцца, і на кладбішча праважаюць»¹¹.

На Падзвінні памерлага хаваюць на другі ці трэці дзень пасля абеда. У сучаснай вясковай грамадзе тэрмін пахавання памерлага залежыць не толькі ад традыцыі, але можа быць звязаны з практычнымі меркаваннямі: «– А сколько врэмені должэн пакойнік ляжаць дома? – А як у каго. Як хто і суткі, хто двое

¹ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Януковіч Ф.І., 1936 г. н., у в. Гайдукі Пастаўскага р-на.

² Зап. аўтарам у 2009 г. ад Крыўко Т.М., 1926 г. н., у в. Осцевічы Міёрскага р-на.

³ Зап. Азевіч І. і Аўсейчык В. у 2008 г. ад Дрозд К.Н., 1927 г. н., у в. Глінішча Ушацкага р-на.

⁴ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Пецько Г.С., 1931 г. н., у в. Рачныя Докшыцкага р-на.

⁵ Зап. аўтарам, Путронкам К., Шыпіла Н. у 2009 г. ад Васілевіч Я.І., 1927 г. н., у в. Тумілавічы Докшыцкага р-на.

⁶ Зап. экспедыцыяй ПДУ у 2008 г. ад Хаданёна Я.Л., 1931 г. н., у в. Сталіца Шаркаўшчынскага р-на.

⁷ Зап. аўтарам, Путронкам К., Шыпіла Н. у 2009 г. ад Васілевіч Я.І., 1927 г. н., у в. Тумілавічы Докшыцкага р-на.

⁸ Зап. аўтарам і Лобачам У.А. у 2008 г. ад Грузневіч В.І., 1923 г. н., у в. Пабеда Шумілінскага р-на.

⁹ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Крыўко Т.М., 1926 г. н., у в. Осцевічы Міёрскага р-на.

¹⁰ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Крыўко Т.М., 1926 г. н., у в. Осцевічы Міёрскага р-на.

¹¹ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Януковіч Ф.І., 1936 г. н., у в. Гайдукі Пастаўскага р-на.

дзяржыць. Як радзіна дзе далёка на старане, пака пазбіраюцца»¹. Магілу капалі ў дзень пахавання. Для гэтай справы запрашалі трох-чатырох чалавек, але абавязкова чужых, якіх на Падзвінні называлі «капачы». «— А вот магілу хто должэн капаць? — Сваім капаць нільзя, завеш пастаронніх. Сколькі, два-тры чалавекі. Яны капаюць магілу і закопываюць»². «— А ну вот на кладбішча як прыходзяць, там жа ж яму да гэтага капаюць. Гэта спецыяльна людзей прыглашаюць? — Ага, асобенныя людзі прыглашаюць. — А як іх называюць? — Капачы»³.

У дзень пахавання запрашалі святара, каб той адпываў памерлага: «Прывазілі бацюшку, ну, у дом. Ён малітву чытаў. Ну, й вот вынасілі пакойніка з бацюшкам» [2, с. 154]. Пасля адпывання памерлага, труну адразу выносілі з хаты. Выносіць з хаты памерлага павінны чужыя людзі (звычайна гэта былі тыя, хто капаў магілу), абавязкова нагамі ўперад. Да нашага часу ў асяроддзі вясковага беларускага насельніцтва захаваліся звычай абсяваць памерлага зернем пры вынасе яго з хаты: «— А сыпалі зернем, як вот труну выносяць? — Гэта ў нас пастаянна пасыпаюць. Як выносяць на двор, ці там конь, ці там машына, абходзяць тры разы»⁴. Гэтыя дзеянні можна трактаваць як сімвалічнае надзяленне нябожчыка яго доляй, якую ён можа забраць з сабой, і, такім чынам, яны былі скіраваныя на захаванне матэрыяльнага дабрабыту ў сям'і (каб памерлы не забраў з сабой лішняга): «— А калі хавалі чалавека, то можа што кідалі — жыта ці ячмень? — Ячменем ці жытам — што есьць сыпалі. — А на што так рабілі? — Не знаю. Каб добра было. Каб усе добра, ні яму — а тым, хто застаецца ў хаце. Мой мужык памёр — і тады адна бабка, яна ўжо памершая была, начыная с кута гнала, прыскала, прыскала, двор мне апрыскала, дажа гарод, каб добра было на гародзе»⁵.

Раней паўсюдна на могілкі памерлага везлі на конях (зімой на санях, летам на калёсах), зараз гэта робяць на машынах, падклаўшы пад ніз труны поцілку ці дыван. Машыну ўпрыгожваюць елкамі ці бярозкамі (звычайна ў залежнасці ад пары году): «Да, ёлкі ставяць на машыну, ёлкі, чытыры ёлачкі па ўглах. І засцілаюць каўром, тады ставяць гроб, во на кавёр»⁶. Праўда, яшчэ і сёння захавалася традыцыя маладых нябожчыкаў на могілкі несці на руках: «Вот тут кладбішча блізка. Был маладой парэнь, пад поезд папал. Сколькі яму была, шаснаццаць. Ну яго няслі хлопцы, аднакласнікі, ціпа вот вашага возраста. Он в восьмом классе учился. И так яго атнясли да этага кладбішча»⁷. Па меркаванні В.А. Седакавай, з дзвюх традыцый перамяшчэння труны з хаты на могілкі: несці і везці, больш архаічнай з'яўляецца першая. Нездарма пры суіснаванні абедзвюх традыцый у лакальным варыянце абраду першая характэрна для пахавання «небяспечных» нябожчыкаў [12, с. 76 – 77], якімі і ўяўляюцца маладыя [бо яшчэ не вычарпалі сваю жыццёвую сілу – А. У.].

Асабліва ўвага ў час пахавальнага абраду надаецца провадам памерлага на могілкі. Тут вельмі строгія прадпісанні датычаць пабудовы пахавальнай працэсіі. Як лічыцца, наперадзе працэсіі павінны ісці чужыя людзі, а родныя — абавязкова за труной: «Уперадзе крэст, піюны і людзі пастароннія, каторыя ідуць на кладбішча. А ўжо родзіна ішла толькі за нябожчыкам ззаду, хоць на кані, хоць на машыне. І тады ўжо болі там ідзець людзей ззаду і родзіна»⁸. Да нашага часу паўсюдна захавалася забарона абганяць пахавальную працэсію: «Нада астанавіцца. Ніхто не абганяець, на той свет нада даць дарогу»⁹. У адваротным адваротным жа выпадку кажуць, што «<...> тады чалавек бяжыць у іншы свет, наперад нябожчыка»¹⁰. Неад'емным элементам пахавальнага шэсця ў сучасны перыяд з'яўляецца нясенне перад труной замест царкоўных харугваў (а часам і разам з імі) вянкаў, якія прыносяць памерламу родныя, сябры і калегі па працы.

На могілках адбываецца развітанне з памерлым. Родныя і блізкія цалуюць яго ў руку, лоб, вусны. У сучасны перыяд падчас развітання з памерлым распаўсюджанымі становяцца працяглыя і красамоўныя прамовы над магілай. Пасля развітання «капачы» закрывалі труну векам, прыбівалі яго цвікамі і апускалі ў магілу. Цяпер звычайна апускаюць труну на вярхоўках, раней для гэтых мэтаў, як адзначаюць рэспандэнты, выкарыстоўвалі таксама ручнікі: «Не, перш і цяпер на вярхоўках. Бываіць, ціху, як каго і відзяла, такія асобенныя рушнікі былі, на рушніках апускалі. Алі ж цяпер бальшынство на вярхоўках»¹¹.

Яшчэ на пачатку 90-х гадоў XX стагоддзя даволі распаўсюджаным быў звычай кідаць перад апусканнем труны (у некаторых частках рэгіёна пасля апускання) у магілу грошы, тым самым выкупляючы

¹ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Януковіч Ф.І., 1936 г. н., у в. Гайдукі Пастаўскага р-на.

² Зап. аўтарам і Лобачам У.А. у 2008 г. ад Грузневіч В.І., 1923 г. н., у в. Пабеда Шумілінскага р-на.

³ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Януковіч Ф.І., 1936 г. н., у в. Гайдукі Пастаўскага р-на.

⁴ Зап. экспедыцый СЭТ у 2006 г. ад Шпет Н.П., 1936 г. н., у в. Слабада Докшыцкага р-на.

⁵ Зап. Валодзінай Т.В. у 2006 г. ад Сасоненка С.П., 1933 г. н., у в. Стайкі Ушацкага р-на.

⁶ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Надавай З.А., 1929 г. н., у в. Шарагі Міёрскага р-на.

⁷ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Кудрэц Н.М., 1936 г. н., у в. Луначарскае Верхнядзвінскага р-на.

⁸ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Януковіч Ф.І., 1936 г. н., у в. Гайдукі Пастаўскага р-на.

⁹ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Васілевіч Я.І., 1927 г. н., у в. Тумілавічы Докшыцкага р-на.

¹⁰ Зап. экспедыцый ПДУ у 1999 г. ад Баньковай В.М., 1921 г. н., у в. Грышына Расонскага р-на.

¹¹ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Януковіч Ф.І., 1936 г. н., у в. Гайдукі Пастаўскага р-на.

месца памерламу. «– А вот скажыце, як магілу капаюць, ці кідаюць туды манеты якія, грошы? – Кідаюць. – А вот для чаго такое? – А вот гэта, гавораць, што места купляюць, места купляюць»¹. Аднак пры адсутнасці манет такі звычай паступова знікае, бо самі вяскоўцы ацэньваюць кіданне ў магілу папяровых грошай як «нешта абы што» [9, с. 385]. «І раньшэ вот кагда на старам кладбішчы харанілі, так кідалі эці манеткі ў яму. Перад цем як апускаць места выкупалі. Ну цяпер этага нет, ніхто дзенег не кідаць, такіх дзенег нету. А вот раньшэ я помню, кідалі эці манеткі, мелач эту ў яму»². Праўда, сустракаюцца выпадкі, калі кідаюць у магілу і папяровыя грошы: «– А ці кідаюць грошы? – Кідаюць. Перш кідалі капейкі, а цяпер бумажкі»³. Грошы прынята кідаць родным памерлага, а ўсе астатнія прысутныя кідаюць па тры жмені зямлі. Родным памерлага, як лічыцца, кідаць зямлю забараняецца: «Зямлю кідаюць чужыя, а родственнікам ні паложэна. <...> Аднэй крыві зямлю ні паложана»⁴.

Пасля развітання з памерлым магілу закопваюць. Пры закопванні труны да сённяшняга часу на Падзвінні захаваўся своеасаблівы звычай «апячатвання магілы», каб такім чынам прадухіліць «вяртанне» памерлага ў свет жывых. У рэгіёне захавалася некалькі варыянтаў «апячатвання». «Вот сыпнуць пясочку на дамаўё, а патам каторы капач ужо ўсыпіць, крыжык зробіць і закопываюць»⁵. «– А вот патам апічатываюць, крэст робяць на магіле? – Да, вот так вот акуратнёнька. Цавейка вот лапаты, а ложуць так, патам вот так і ўсё [паказвае крыж-накрыж – А.У.]. І ахлопываць нільзя лапатай. Вот кагда яму здзеляют, эта так, могуць працягнуць маленька, а вот хлопаць, аббіваць нільзя»⁶.

Пасля пахавання ўдзельнікі вярталіся ў хату гаспадара на памінальны стол. Традыцыйна лічылася, што на памінкі не запрашаюць [5, с. 211]. Аднак зараз такія дзеянні могуць расцэньвацца як непавага з боку гаспадароў, а таму больш прынята запрашаць на жалобны стол: «– А ці прыглашаюць на похароны? – Свае родственнікі ідуць самі, а астатніх прыглашаюць»⁷. «Не, ну на кладбішчы гаворучь: “Пажалуста, на стол”. Ну а бальшыństwo ну родственнікі»⁸. За стол на самае пачэснае месца (на кут) саджалі тых людзей, якія дапамагалі ў пахаванні нябожчыка і, перад усім тых, хто капаў яму: «Дык іх садзяць на кут, як гавораць, цэнтральнае места. Там гэтых капачоў на кут, у цэнтры тады. І дзе вісяць іконы і ўсё»⁹. «Ну, стол як стаіць, сразу садзяць на кут капачоў. Потым усе пайшлі»¹⁰. Праўда ў некаторых частках рэгіёну «капачы» садзяцца за стол у апошнюю чаргу, яны дапамагаюць падносіць стравы да стала [9, с. 386]. На памінках, як лічылася, прысутнічае і сам памерлы, а таму для яго на стала ставілі талерку і чарку: «Як садзяцца за стол, пахаваюць, прыйдуць з кладбішча, на стала далжна стаяць талерка і з хлебам, і з соллю, і чарка налітая. І хлеб і соль»¹¹.

Колькасць страў і іх асартымент на памінальным стала звычайна залежыць ад дастатку сям’і. Аднак і сёння на Падзвінні памінкі не абыходзяцца без абавязковых рытуальных страў: «Ну і вот эціх тры блюда: поліўка, клецкі і куцця – эта неабходзіма на паміне. Ну а астальное ўсё што хто хочыць»¹². Самай галоўнай стравой на памінках лічылася куцця, якую патрэбна было пакаштаваць першай: «Да, гэта цяпер абычна рысавае куцця, да. Гэта абізацельна. Як садзюцца за стол, ужо памінаюць. На кладбішча куццю гэту, асвішчаіць бацюшка і там ён моліцца, а тады дома. Первае, што як садзяцца, нада папробываць куцці. А тады ўжо піць і закусываць»¹³. Раней яе варылі з цэльнага пшанічнага зерня з мёдам, або з маслам ці алеем [13, с. 21]. Цяпер куццю звычайна гатуюць з рысавых, радзей ячных, грэцкіх, прасяных круп, запраўляючы мёдам ці цукарам: «Раньшэ дзелалася с перлоўкі. Ну а цяпер в асновном рысавае. Еслі эта пасля памінкі, значыт ані там сахару немножка, ілі мёду, там ізюм, там такое дабавляют. А еслі эта памінкі ўжэ ня пост, то ўжэ масла кладуць у куццю»¹⁴.

Асаблівасці сучаснай памінальнай абраднасці. У структуры памінальнай абраднасці выдзяляюць «*прыватныя*» (індывідуальныя) памінальныя дні і *агульныя*. Першыя, звязаныя з памінаннем канкрэтнай асобы на працягу года (радзей трох) з дня смерці, і застаюцца ў межах працягу пахавальнага абраду [14, с. 148]. Другія, агульныя, памінкі прысвечаны памінанню ўсіх памерлых продкаў і ўключаны ў структуру каляндарнай абраднасці. У залежнасці ад лакальнай традыцыі і канфесійнай прыналежнасці

¹ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Надавай З.А., 1929 г. н., у в. Шарагі Міёрскага р-на.

² Зап. аўтарам у 2009 г. ад Кудрэц Н.М., 1936 г. н., у в. Луначарскае Верхнядзвінскага р-на.

³ Зап. аўтарам, Путронкам К., Шыпіла Н. у 2009 г. ад Падбярэзка Л.М., 1934 г. н., Карніловіч К.І. у в. Дзедзіна Докшыцкага р-на.

⁴ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Крыўко Т.М., 1926 г. н., у в. Осцевічы Міёрскага р-на.

⁵ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Януковіч Ф.І., 1936 г. н., у в. Гайдукі Пастаўскага р-на.

⁶ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Кудрэц Н.М., 1936 г. н., у в. Луначарскае Верхнядзвінскага р-на.

⁷ Зап. аўтарам, Путронкам К., Шыпіла Н. у 2009 г. ад Васілевіч Я.І., 1927 г. н., у в. Тумілавічы Докшыцкага р-на.

⁸ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Надавай З.А., 1929 г. н., у в. Шарагі Міёрскага р-на.

⁹ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Надавай З.А., 1929 г. н., у в. Шарагі Міёрскага р-на.

¹⁰ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Лісоўскай М.М., 1925 г. н., у в. Горкі Верхнядзвінскага р-на.

¹¹ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Лісоўскай М.М., 1925 г. н., у в. Горкі Верхнядзвінскага р-на.

¹² Зап. аўтарам у 2009 г. ад Кудрэц Н.М., 1936 г. н., у в. Луначарскае Верхнядзвінскага р-на.

¹³ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Надавай З.А., 1929 г. н., у в. Шарагі Міёрскага р-на.

¹⁴ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Кудрэц Н.М., 1936 г. н., у в. Луначарскае Верхнядзвінскага р-на.

(католікі ці праслаўныя) колькасць памінальных дзён і іх правядзенне маглі адрознівацца.

Традыцыйна на Падзвінні індывідуальныя памінкі ладзіліся на 3-ці, 6-ты, 9-ты, 20-ты, 40-вы дзень, у паўгода, а затым у гадавіну [4, с. 295; 7, с. 583]. Аднак, як вынікае з матэрыялаў сучасных палявых даследаванняў, не ўсе гэтыя дні адзначаюцца цяпер. Амаль паўсюдна зніклі памінкі на 6-ты, 20-ты дзень і на паўгода пасля смерці. Найбольш пашыраныя зараз памінкі на 3-ці (або на наступны дзень пасля пахавання) і 40-вы (у католікаў на 30-ты) дні, а таксама ў год пасля смерці.

Першы раз памінаюць памерлага, на трэці дзень пасля смерці ці на наступны пасля пахавання. З раніцы родныя адпраўляліся на могілкі, неслі з сабой ежу: «– *А вот, после того как пахаранілі, на які дзень можна хадзіць на кладбішча, памінаць?* – Ну, на кладбішча, сразу, пахаранілі сягоння, а заўтра раненька нада ісці на кладбішча, есці несці. Нясуць там яму ўжо перакуску, хто што»¹. У некаторых частках Падзвіння звычай памінавання на наступны дзень пасля пахавання яшчэ і сёння захоўвае назву «будзіць памерлага». «– *А назаўтра?* – Хадзілі будзіць. Палажылі яды. Гарэлку ў чарку, а закуску на тарэлку <...>»². У гэты дзень на могілкі звычайна ходзяць толькі родныя памерлага. Калі памінальная трапеза не ладзіла-ся на могілках, то яна адбывалася па вяртанні дадому: «Ходзяць на кладбішча на следуючы дзень. Ну вот своя радня ідуць, сваі хатнікі і болі ніхто. На кладбішча ідуць, а тады ўжо прыдуць, памінаюць і ўсё»³.

У беларусаў праслаўнага веравызнання наступныя памінкі ладзіліся на дзевяты дзень пасля смерці. Гэты памінальны дзень у беларускай традыцыі звязаны з провадамі душы ў дальнюю дарогу, з якой яна вяртаецца толькі на саракавы дзень [15, с. 381]. Як паказваюць матэрыялы сучасных палявых даследаванняў, традыцыя памінавання памерлых на 9-ты дзень распаўсюджана не ва ўсім рэгіёне, а ў некаторых яго частках яна даволі позняя паходжаньня. «– *А патом вот які дзень?* – А патом як дзе: дзевіць дней дзелаюць, но ў нас ня дзелаюць. Сорак дней, а дзевіць дней не»⁴. «<...> Цяпер выдумалі і дзевяты дзень, даўней не было <...>»⁵. «Гэта ж і шасьціны бываюць. Цяпер і дзевіць дней. – *А даўней не было дзевяці дней?* – Не-а. Тры дні, тады шасьціны, а тады як ужо год»⁶. У гэты дзень на могілкі звычайна не ходзяць, робяць памінальны стол дома, на якім прысутнічаюць толькі самыя родныя і блізкія [9, с. 387].

Самымі важнымі лічацца памінкі на 40-вы дзень (у католікаў – на 30-ты). Гэта асабліваць звязана з верай у тое, што душа чалавека пасля смерці 40 (30) дзён ходзіць па свеце. Таму гэтыя памінкі адзначаюцца як провады душы ў «той» свет. На саракавы дзень родныя ідуць у царкву і замаўляюць памінальную службу па нябожчыку: «А на саракавы дзень эта тожа ў цэркву, памінаюць, на памін. Даеш пісульку, пішыш на ягонае імя і патом баццошка моліцца, даець на сорак дней»⁷. На памінкі, якія адбываліся на 40 (30) дзень запрашалі амаль усіх тых, хто быў на пахаванні: «Дзевіць дзён атмечваюць, патом сорак атмечваюць і гадаўшчыну. Гэта так тры разы было. Калі дзевіць дзён, тады сваіх родных сабіралі. А ўжо сорак было – сабіралі нас ўсіх. У нас усіх сабралі <...>»⁸. У сучаснай вясковай грамадзе гэтыя памінкі часам часам ладзяцца не строга на 40 (30) дзень, а прымяркоўваюцца да бліжэйшых суботы ці нядзелі.

Памерлага паміналі таксама праз год пасля смерці. Як і на саракавы дзень, на гадавіну замаўляюць службу па памерламу. У гэты дзень родныя наведваюць магілу нябожчыка, а потым робяць памінальны стол дома, або на могілках: «– *А год ці робяць?* А год, год абізацельна. У год сабіраюць родзіну, памінаюць. – *А памінаюць дома, ці ідуць на кладбішча?* – Дома. Ну, сходзяць на кладбішча да пакойніка. Там занясуць яму дзе бутылку возьмуць, разап'юць каля гэтай магілкі»⁹. Памінане ў год пасля смерці завяршала цыкл прыватных памінальных дзён, якія адбываліся ў хаце памерлага. Праўда ў некаторых частках рэгіёну (Гарадоцкі р-н) вядомы памінкі на трэці год пасля смерці [16, с. 745].

У сучасны перыяд у комплекс прыватных памінальных дзён уключаюцца і дні народзінаў памерлага: «У мяне дачка ляжыць. Дык калі нарадзілася – схажу»¹⁰. Памінане ў такія дні абмяжоўваецца наведваннем магілы, яе прыбыраннем і «частаваннем» памерлага, калі на магілку ложаць цукеркі, печыва і г.д.

У цыкле каляндарных памінальных абрадаў асобнае месца займаюць **Дзяды**. Яны адрозніваюцца ад іншых памінальных дзён тым, што ладзяцца дома, звычайна без наведвання могілак. Праўда ў некаторых частках рэгіёну ў сучасны перыяд да Дзядоў прымеркавана наведванне могілак: «– *Дык спачатка нада схадзіць на магілкі, а тады ўжо дома? Ці як?* – Гэдак. Некаторыя сходзяць на кладбішча (у нас

¹ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Крыўко Т.М., 1926 г. н., у в. Осцевічы Міёрскага р-на.

² Зап. Валодзінай Т.В. у 2006 г. ад Глазко М.М., 1926 г. н., у в. Баяры Докшыцкага р-на.

³ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Заяц А.А., 1936 г. н., у в. Шарагі Міёрскага р-на.

⁴ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Крыўко Т.М., 1926 г. н., у в. Осцевічы Міёрскага р-на.

⁵ Зап. Валодзінай Т.В. у 2006 г. ад Глазко М.М., 1926 г. н., у в. Баяры Докшыцкага р-на.

⁶ Зап. Валодзінай Т.В. і Лобачам У.А. у 2006 г. ад Ставер В.Ю., 1935 г. н., у в. Маргавіца Докшыцкага р-на.

⁷ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Заяц А.А., 1936 г. н., у в. Шарагі Міёрскага р-на.

⁸ Зап. Азевіч І. і Аўсейчык В. у 2008 г. ад Дрозд К.Н., 1927 г. н., у в. Глінішча Ушацкага р-на.

⁹ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Крыўко Т.М., 1926 г. н., у в. Осцевічы Міёрскага р-на.

¹⁰ Зап. аўтарам, Пуtronкам К., Шыпіла Н. у 2009 г. ад Падбярэзка Л.М., 1934 г. н., Карніловіч К.І., 1933 г. н., у в. Дзедзіна Докшыцкага р-на.

кладбішча завуць, не магільнік), на кладбішча. А тады ўжо дзяды тыя робюць»¹. Але такое наведванне ў большасці выпадкаў не носіць строга рэгламентаваны характар: «А вот восенню там рэдка хто сходзіць, там што паложыць. Знаіця, хто ўжо ў цэркву ходзіць крэпка, дык яны тады ўжо сходзяць на кладбішча. А так, большэ ў цэркву ходзяць. Гэта ж памінальны дзень, Дзяды называюцца»². У залежнасці ад лакальных традыцый колькасць Дзядоў розная. У некаторых месцах на Падзвінні Дзяды спраўляюцца да 6 разоў на год. У розных лакальных варыянтах у рэгіёне вядомыя Грамнічныя, Масленічныя, Вербныя, Радаўніцкія, Стаўроўскія, Траецкія, Пятроўскія, Узвіжанскія, Пакроўскія, Восеньскія (Змітраўскія, Змітраўка, Асяніны) Дзяды. У сучасны перыяд правядзенне, структура і ход памінання на розныя Дзяды мала чым адрозніваецца паміж сабой. Адрозненні выяўляюцца звычайна толькі ў асартыменце страў на памінальным сталі: «Сматра якія Дзяды, калі посныя, то там усяго ладзілі, біз мяса»³. Самымі галоўнымі з гэтага шэрагу лічацца Восеньскія Дзяды. В. Ластоўскі адзначаў, што раней на Дзісеншчыне яны нават мелі назву «Вялікія Дзяды» [17, с. 67]. Восеньскія Дзяды адзначаюцца на Падзвінні пераважна ў лістападзе. Праваслаўнае насельніцтва рэгіёну адзначае Дзяды ў Дзмітрыеўскую памінальную суботу (апошняя субота перад днём велікамучаніка Дзмітрыя Салунскага, які ўстаноўлены 26 кастрычніка / 8 лістапада) [9, с. 205].

Напярэдадні Дзядоў адбывалася падрыхтоўка да свята. Старанна прыбіралі ў хаце, наводзілі парадак на панадворку. На Падзвінні і зараз бытуе звычай напярэдадні Дзядоў мыцца ў лазні. Як абавязковы момант адзначаецца пакіданне вады і веніка ў лазні дзядам, а таксама адмысловае іх туды запрашэнне: «І ў бані венічак астаўляюць і вады пакінуць. І просюць. Каб прыхадзілі мыцца»⁴. Цэнтральнае месца ў памінанні памерлых на Дзяды займае абрадавая вячэра. Асартымент страў у сучасны перыяд значна адрозніваецца, але, як лічыцца, на сталі абавязкова павінны быць рытуальныя стравы (куцця, поліўка, бліны, капуста, буракі і г.д.): «Кашу варуць, капусту <...> Ну буракі, як мы завём, мяса, калбасы. Як каторыя посныя – посныя»⁵. «Капусту варыш, костачку ўкінеш. Як кілбаса есць – кілбасы. Крахмаловачку вару – гэта абязцельна. Каша крупяная – хоць з дробненькіх круп, хоць з таўстых»⁶. «Далжна быць крупяная каша, далжны аладзі быць, клёцкі»⁷. На Дзяды, як лічыцца, неабходна абавязкова «пусціць пару». Гэтая асаблівасць звязаная з уяўленнямі, што душы продкаў могуць сыціцца выключна парай. Зараз, на Дзяды з такой мэтай вараць буракі ці капусту: «– А якую капусту? – Кіслую. Заквашавалі спецыяльна к дзядом у якой каструльцы, каб была квашаная. Варуць, пар каб пашла. Ставаюць, каб пашла пар па хаці»⁸.

Памінанне продкаў на Дзяды пачынаецца з рытуальнага запрашэння памерлых родзічаў на вячэру: «Во так пераксцісься, у вакно глядзя (плача): “Дзяды, дзяды, ідзіця к нам на дзяды, і самі, і дзіця і малых дзетак вядзіця. Каторыя ня здолеюць, на ручках нясіця”. Ну, каторыя ўжо нідаўна памёрлі, вот я ўжо ўнука прыгласала, усіх успомню»⁹. У сучасны перыяд падчас абрадавай вячэры на стол могуць ставіць і фотаздымкі памерлых: «На Дзяды грамнічную свечку палілі, картачкі на стол ставілі, прыгаваравалі, каб прыхадзілі на вячэру»¹⁰. Яшчэ і сёння захавалася традыцыя, перад тым як прыступаць да трапезы, адкладваць у асобную міску крыху ежы дзядам, а таксама адліваць ім гарэлкі: «А як садзяцца есці, тады ўжо адкладаюць дзядам. Усё што ёсць на сталі. Ім у тарэлачку адкладаюць»¹¹. «Вот ім чарку адліваеш, ставіш усе гэта аддзельна, клецку паложыш там, ну што на сталі есць і хлеб, усе што есць на сталі, усе нада класць у староначку»¹². Першай рытуальнай стравой, з якой пачыналі святочную вячэру, была куцця: «– 3 чаго начаналі Дзяды? – 3 кашы. І клёцкі абізацельна»¹³. Праўда ў некаторых лакальных варыянтах абраду куццёй завяршалі вячэру: «<...> І на Дзяды нада каша. Гэта ўжо ўсё паясі, а ўжо на канец кашу. А тады шчэ й вадзіцы пап’еш, кубачык прынясеш, усе па глаточку. Пасля кашы няма пашы. Болей усё – паследняя ложка гэтай куцці»¹⁴. Пасля трапезы са стала нічога не прыбіралі, бо лічыцца, што ў гэту ноч на вячэру прыйдуч дзяды: «– А вот стол ці прыбіраюць, як закончыцца? – Астаўляюць выпіць. Нада каб прыйшлі»¹⁵.

Непасрэдна да восеньскіх Дзядоў быў прымеркаваны яшчэ адзін памінальны абрад, які ў некаторых частках рэгіёну захаваўся да нашага часу – **Прыкладзіны** (Прыклады, Прыкладні, Асяніны). Пад Прыкладзінамі разумеюцца звычай упарадкавання магілы (пастаноўка крыжа ці помніка, абкладанне

¹ Зап. Валодзінай Т.В. і Лобачам У.А. у 2006 г. ад Ставер В.Ю., 1935 г. н., у в. Маргавіца Докшыцкага р-на.

² Зап. аўтарам у 2009 г. ад Шылавай В.К., 1939 г. н., у в. Горкі Верхнядзвінскага р-на.

³ Зап. Валодзінай Т.В. і Пшонка Т. у 2001 г. ад Жарнасек С.В., 1924 г. н., у в. Прудок Лепельскага р-на.

⁴ Зап. Валодзінай Т.В. і Гурскай Ю. у 2005 г. ад Каляга Ю.Н., 1920 г. н., у в. Вітахмо Докшыцкага р-на.

⁵ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Пецько Г.С., 1931 г. н., у в. Рачныя Докшыцкага р-на.

⁶ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Плыгаўка М.І., 1936 г. н., у в. Тумілавічы Докшыцкага р-на.

⁷ Зап. Валодзінай Т.В. і Лобачам У.А. у 2008 г. ад Шчэрбік Н.Б., 1925 г. н., у в. Стаўбцы Чашніцкага р-на.

⁸ Зап. Валодзінай Т.В. у 2007 г. ад Лукашэвіч М.А., 1926 г. н., у в. Грабяні Докшыцкага р-на.

⁹ Зап. Валодзінай Т.В. у 2006 г. ад Крыцкай Н.Р., 1924 г. н., у в. Валова Гара Лепельскага р-на.

¹⁰ Зап. Валодзінай Т.В. у 1998 г. ад Сяднёвай Г.П., 1919 г. н., у в. Бачэйкава Бешанкавіцкага р-на.

¹¹ Зап. Валодзінай Т.В. у 2007 г. ад Лукашэвіч М.А., 1926 г. н., у в. Грабяні Докшыцкага р-на.

¹² Зап. у 2006 г. ад Смаляк Н.М., 1934 г. н., у в. Старына Ушацкага р-на.

¹³ Зап. Валодзінай Т.В. у 2007 г. ад Катувскай Н.С., 1938 г. н., у в. Падрэзы Чашніцкага р-на.

¹⁴ Зап. Філіпенкам У.С., Высоцкім С. і Шаўчэнка Я. у 2009 г. ад Працукевіч А.А., 1936 г. н., і Працукевіч У.П., 1929 г. н., у в. Рачныя Докшыцкага р-на.

¹⁵ Зап. аўтарам, Путронкам К. і Шыпіла Н. у 2009 г. ад Васілевіч Я.І., 1927 г. н., у в. Тумілавічы Докшыцкага р-на.

насыпу дзёрнам і г.д.). Прыкладзіны завяршалі цыкл прыватных памінак, але ўжо не ў хаце, а на могілках [18, с. 30]. На Падзвінні Прыкладзіны адбываліся звычайна ў кастрычніку, ці на пачатку лістапада, напярэдадні восеньскіх Дзядоў, у першую, другую ці трэцюю суботу пасля Пакроваў. Праўда на тэрыторыі рэгіёну вядомы выпадкі прыкладання, прымеркавання да Тройцы і Радаўніцы [2, с. 153]. У адрозненне ад іншых календарных памінальных абрадаў, Прыкладзіны не прывязаны да канкрэтнай календарнай даты. А таму ў розных частках рэгіёну яны прымеркаваны да розных дат. Нават у межах невялікага мікрарэгіёну прыкладанне можа адбывацца ў розныя дні: «Асяніны ў кастрычніку. У нас іх чатыры: адна вёска – адныя Асяніны ў адну нядзелю, у другую нядзелю – у другой вёсцы. Былі Гутараўскія, Еўскія, Рабецкія і Пушкароўскія Асяніны, называліся па назвах вёсак. Гэта як памрэ чалавек у гэтым годзе, па ім у кастрычніку спраўляюць Асяніны» [9, с. 207].

Прыкладзіны ладзяцца толькі па тых нябожчыках, якія памерлі на працягу года (ад Асянін да Асянін), але не менш чым сорок дзён перад Прыкладзінамі: «А прыкладзіны ў начале маябра. Пакуль сорок дзён ня пройдзіць, нільзя прыкладаваць. А еслі прашло да дзядоў, тады. Толькі Змітраўскія называюцца Прыкладзіны. Эта сама глаўныя»¹. У вызначаны дзень родныя адпраўляліся на могілкі, дзе абкладалі магілу выразанымі кавалкамі дзёрну: «– А як прыкладаюць? – Прыкладаюць тожа ўвосень. У маябрэ. Дапусцім, вот магілка пяском абложана. А патом у нас такі звычай – дзе-небудзь на луку выразаюць такія вот ліштвы і прыкладаюць з адной стораны і з другой, і з трэцяй. <...> – А зверху не? – А зверху не, там такія вот скачкі саджаюць, такія вот растуць зялёненькія»². Пасля прыкладання, непасрэдна на самой магіле, ладзілася трапеза і адбывалася памінаанне памерлага. Прыкладанне магілы, па меркаванню вясковага насельніцтва, мела на мэце не толькі яе ўпарадкаванне («каб яна не распаўзалася»³), але і саграванне памерлага зімой: «– А прыкладзіны рабілі каб дзядам цяплей было? – Ну гэтак кажучь, што пакойніку цяплей. Кажух надзяваюць»⁴. У некаторых частках Падзвіння для падобных мэтаў на Прыкладзіны на могілках палілі вогнішча [19, с. 77]. У каталіцкага насельніцтва таксама сустракаюцца Прыкладзіны, але ў значна спрошчаным варыянце і адбываюцца звычайна без трапезы на могілках: «А дзёрнам, памрэць, як мы завём, перад Усімі Святымі, дык нада было дзёрначкамі было перш аблажыць. <...> Як жа ж у праваслаўных – успамінаюць. У нас жак гэдкага нет»⁵. Як вынікае з палявых матэрыялаў, у сучаснай вясковай грамадзе прыкладаюць магілу толькі тады, калі не ставяць помнік: «Ну як цяпер, хто памятник не ставіць, тады ўжо дзёрнам абкладаюць на зіму, каб холадна не было яму»⁶.

Другую групу памінальных дзён складаюць тыя, якія суправаджаліся наведваннем могілак. Сярод іх асабліва важнае месца займае памінаанне продкаў у веснавы перыяд. Як адзначае В.К. Сакалова, памінаанне продкаў, з'яўляючыся неад'емным элементам веснавога сельскагаспадарчага культу, увайшло і ў масленічную абраднасць, але «<...> на вялікдзень і асабліва ў наступную за велікодным тыдням яно дасягнула сваёй кульмінацыі» [20, с. 120]. У выніку перапляцення хрысціянскіх і дахрысціянскіх традыцый утварыўся своеасаблівы цыкл веснавых памінальных абрадаў. Памінаць продкаў у гэты перыяд у рэгіёне прынята на першы (радзей другі, трэці) дзень Вялікадня і на Радаўніцу, якая адзначалася ў аўторак другога (Фамінога) тыдня пасля Вялікадня.

На Вялікдзень, звычайна пасля царкоўнай службы, адпраўляліся на могілкі і ладзілі там памінальную трапезу. На могілкі неслі велікодныя яйкі і пакідалі іх продкам. Праўда, у заходняй частцы рэгіёну памінальная трапеза на могілках ладзілася толькі тады, калі на працягу года хтосьці памер у сям'і: «Еслі первая Пасха, і родственнік умер, і первая Пасха, мы бяром і палаценца і пакрываем, і атліваем, і памінаем»⁷. Калі пасля пахавання яшчэ не прайшло году, то на магілу неслі не фарбаваныя, а белыя яйкі: «Так крашанае беруць, а еслі у каго хто памер, первы год – ад Пасхі да Пасхі – дык белае, не красюць. Гэткае ўжо жалобнае»⁸.

Наведванне могілак на Радаўніцу ў некаторых частках рэгіёну (асабліва ў заходняй), як адзначаюць рэспандэнты, не такая даўняя і распаўсюджаная традыцыя: «А на Радаўніцу цяпер толькі началі, раньшэ ні хадзілі, ніхто і паняція не імел»⁹. «<...> – А на Радаўніцу? – Цяпер больш на Радаўніцу ходзяць, ходзяць, а раней не хадзілі. Гэта бацюшка ходзіць моліцца»¹⁰. Памінаанне памерлых на Радаўніцу, як сведчаць ма-тэрыялы палявых даследаванняў, было ініцыявана праваслаўнай царквой з мэтай прадухіліць наведванне могілак на Вялікдзень: «Хадзіць перш хадзілі, а цяпер ня ходзім на Вялікання. На

¹ Зап. Валодзінай Т.В. у 2007 г. ад Лях В.М., 1927 г. н., у в. Вілейка Докшыцкага р-на.

² Зап. Валодзінай Т.В. у 2007 г. ад Лукашэвіч М.А., 1926 г. н., у в. Грабяні Докшыцкага р-на.

³ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Алеська Л.М., 1939 г. н., у в. Ульшына Міёрскага р-на.

⁴ Зап. Лобачам У.А., Высоцкай А. і Клопавай С. у 2009 г. ад Марковіч Г.П., 1931 г. н., у в. Старына Докшыцкага р-на.

⁵ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Януковіч Ф.І., 1936 г. н., у в. Гайдукі Пастаўскага р-на.

⁶ Зап. аўтарам, Путронкам К. і Шыпіла Н. у 2009 г. ад Падбярэзка Л.М., 1934 г. н., Карніловіч К.І., 1933 г. н., у в. Дзедзіна Докшыцкага р-на.

⁷ Зап. экспедыцыяй ПДУ у 2009 ад Мікіневіч Л.М. 1926 г. н., у в. Дзедзіна Докшыцкага р-на.

⁸ Зап. аўтарам у 2009 г. ад Пецько Г.С., 1931 г. н., у в. Рачныя Докшыцкага р-на.

⁹ Зап. экспедыцыяй ПДУ у 2009 г. ад Карніловіч В.В., 1950 г. н., у в. Дзедзіна Докшыцкага р-на.

¹⁰ Зап. аўтарам, Путронкам К. і Шыпіла Н. у 2009 г. ад Падбярэзка Л.М., 1934 г. н., Карніловіч К.І., 1933 г. н., у в. Дзедзіна Докшыцкага р-на.

первы дзень. А цяпер свяшчэннік сказаў – не, не нада. Раньшы і па яйцу насілі. <...> Бацюшка сказаў: на гэты дзень у Бога ўсе жывыя. Ісус Хрыстос васкрэс і ўсе жывыя. І ні нада іці. А іхняя Паска ў аўторак чэраз нядзелю»¹. Памі-нанне на Радаўніцу насіла пераважна рэлігійны характар і абыходзілася без трапезы трапезы на могільках: «– *А вот на Радаўніцу тожа ходзяць на кладбішча?* – Да. На Радаўніцу ўжо едем на кладбішча. Бацюшка запіскі чытаець у камніцы ў гэтай, і тады ідзець па ўсім кладбішчы і свінцаець усе магілкі. А яму хто сколькі можа падаець. – *А вот ужо на Радаўніцу яйкі ці носяць?* – Не. У нас не. – *А вот ці бывае такое, што на Радаўніцу п'юць? Ці атліваюць? Ці гэта толькі на Вялікадзень?* – Цяпер ужо і на Вялікадне не п'юць. А на Радаўніцу дык і саўсем нельзя. Толькі бацюшка пасвінцаець і едзеш дамоў. <...> На Вялікадня людзей было, прама на магільніку – ну, цьма. На Радаўніцу ўжо лічаныя прыйдуць, тока ўжо каторыя захо-чуць пасвінцаць бацюшкам»². Праўда, ва ўсходняй і паўночнай частках рэгіёну наведванне могілак у вес-вес-навы цыкл памінальных абрадаў было больш пашырана на Радаўніцу. На Расоншчыне нават лічылася грахам хадзіць на могількі на Вялікдзень [9, с. 99]. Наведванне могілак у гэтых частках рэгіёну на Радаў-ніцу суправаджаецца і памінальнай трапезай [9, с. 100].

У паўночнай частцы рэгіёну найбольш пашыраным было наведванне могілак на **Тройцу**. «<...> На Тройцу ў нядзелю ідуць на кладбішча, нясуць яду ўсякую: куццю, бліны, яйкі, каўбасу, яешню – у каго што ёсць. Крупамі сухімі пасыпаюць магілкі і выпіваюць там» [9, с. 110]. Адною з спецыфічных рысаў гэтага памінальнага дня было тое, што на могількі неслі яйкі, пафарбаваныя бярозавым лісцем: «– *Дык спецыяльна яйкі к Тройцэ красілі?* – Красілі знайца чым, бярозавым лісцем. Насабіраеш бярозавага лісця, яны такія зялёненькія тады»³.

На тэрыторыі рэгіёну памінане продкаў прымеркавана і да іншых каляндарных святаў. Так, на Докшыччыне існуе традыцыя наведваць могількі на Вербніцу. У гэты дзень на могількі неслі пасвячоную вярбу: «– *А на Вербніцу ў вас ці ходзяць?* – У цэркаў ціпер мы ходзім. – *А на магільнік?* – Я эту с цэркві занісла на магілу. – *Заносяць вербачку сваім?* – Да, да, сваім, свянцоную»⁴. Захоўваецца традыцыя навед-ванна могілак на яблычны Спас: «На Спаса ідуць, 19 аўгуста ў нас Спас. Ідзем і яблыкi нясем. Канфеці-ку паложам і яблыкаў многа нясем. А хто і бутылку, і закуску. Эта к таму, хто первы год памёр, к таму ідуць. А як ня первы год, то проста яблыкi нясем»⁵.

У беларусаў каталіцкага веравызнання колькасць каляндарных памінальных дзён значна меншая. Яны памінаюць памерлых у дзень **Усіх Святых** (1 лістапада) або ў **Задушны Дзень** (2 лістапада). Памінкі на могільках у католікаў у гэты дзень адбываюцца больш сціпла, чым у праваслаўных, і абыходзяцца без трапезы. «Гэта Усе святыя. Чысцюць магілкі католікі. <...> І палюць свечкі, нічога не нясуць, ні яды ніякай, ніякай водкі, ні выпівак. Ну і молюцца. І прыязджаіць ксёндз, асвятчаіць гэтыя. Гэта адзін раз у год»⁶. У нека-нека-торых рэгіёнах Падзвіння памінане памерлых беларусамі-католікамі адбываецца і на Вялікдзень (Пастаўшчына).

Заклучэнне. Падводзячы вынік, неабходна адзначыць, што сучасная пахавальна-памінальная абрад-насць вясковага беларускага насельніцтва Падзвіння захавала ў сабе даволі багата традыцыйных рысаў. Да іх ліку адносяцца шматлікія ўяўленні пра смерць і замагільнае жыццё, розныя прадпісанні і рэгламентацыі, якія датычаць правядзення пахавальнага і памінальных абрадаў. У структуры пахавальнага абраду найбольшай устойлівасцю вылучаюцца абрадавыя дзеянні падчас абмывання і апранання памерлага, знаходжання яго ў хаце, вынасу труны, дарогі на могількі, самога пахавання і падчас памінальнай трапезы ў дзень паха-вання. Сярод абрадаў памінальнага комплексу да нашага часу захаваліся памінкі на 3-ці, 40-вы (у католікаў на 30-ты) дні, у год пасля смерці, а таксама ў пэўныя дні народнага календара (Вялікдзень, Радаўніца, Тройца, восеньскія Дзяды і г.д.). Разам з тым пад уплывам розных фактараў, з пахавальна-памінальнай аб-раднасці знікае цэлы шэраг традыцыйных элементаў, што выклікала знікненне некаторых абрадавых дзеян-няў, уяўленняў і прадпісанняў, звязаных з імі. Найперш гэта датычыць матэрыяльных прадметаў, якія замя-няюцца на новыя (праўда тут трэба казаць хутчэй пра змену формы і матэрыялу, чым замену саміх прад-метаў); элементы духоўнай культуры ў гэтым плане характарызуюцца большай устойлівасцю. Акрамя таго, у выніку мадэрнізацыі ўкладу жыцця ў гэтай частцы народнай культуры з'явіліся новыя элементы і аб-радавыя дзеянні. Адною з характэрных рысаў сучаснай пахавальна-памінальнай абраднасці (асабліва памі-нальнай) беларусаў Падзвіння з'яўляецца захаванне яе шматлікіх лакальных асаблівасцяў.

Артыкул падрыхтаваны пры фінансавай падтрымцы Беларускага рэспубліканскага фонду фунда-ментальных даследаванняў, грант № ГБ-0729.

ЛІТАРАТУРА

- ¹ Зап. Валодзінай Т.В. у 2007 г., ад Лаўцэвіч А.П., 1937 г. н., Карзевіч К.С., 1922 г. н., у в. Сарокі Глыбоцкага р-на.
- ² Зап. аўтарам у 2009 г. ад Пльгаўка М.І., 1936 г. н., у в. Тумілавічы Докшыцкага р-на.
- ³ Зап. Лобачам У.А. у 2009 г. ад Машарскай Л.С., 1922 г. н., у в. Забор'е Расонскага р-на.
- ⁴ Зап. у 2009 года ад Мурашка Л.Б., 1938 г. н., у в. Гаражанка Докшыцкага р-на.
- ⁵ Зап. Валодзінай Т.В. у 2006 г. ад Глазко М.М., 1926 г. н., у в. Баяры Докшыцкага р-на.
- ⁶ Зап. Філіпенкам У.С. і Шаўчэнка Я. у 2009 г. ад Марковіч Г.Ф., 1934 г. н., у в. Сценка Докшыцкага р-на.

1. Полищук, Н.С. Обряд как социальное явление (на примере «красных похорон») / Н.С. Полищук // Советская этнография. – 1991. – № 6. – С. 25 – 39.
2. Сысоў, У.М. Беларуская пахавальная абраднасць: Структура абраду, галашэнні, функцыі слова і дзеяння / У.М. Сысоў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1995. – 182 с.
3. Шпилевский, П.М. Белоруссия в характеристических описаниях и фантастических ее сказках / П.М. Шпилевский // Пантеон. – 1856. – Т. XXV, кн. I. – С. 1 – 30.
4. Никифоровский, Н.Я. Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи... Витебской Белоруссии / Н.Я. Никифоровский. – Витебск: Губерн. Типо-Литограф., 1897. – 307 с.
5. Анимеле, Н. Быт белорусских крестьян / Н. Анимеле // Этнографический сборник. – 1854. – Вып. II. – С. 111 – 268.
6. Байбурин, А.К. Ритуал в традиционной культуре: Структурно-семантический анализ восточно-славянских обрядов / А.К. Байбурин. – СПб.: Наука, 1993. – 240 с.
7. Шейн, П.В. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края. – СПб.: Тип. имп. Акад. наук, 1890. – Т. I, ч. II. – 715 с.
8. Полацкі этнаграфічны зборнік. Вып. 1: Народная медыцына беларусаў Падзвіння: у 2 ч. / склад. У.А. Лобач, У.С. Філіпенка. – Наваполацк: ПДУ, 2006. – Ч. 2. – 332 с.
9. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў: у 6 т. / Т.Б. Варфаламеева, А.М. Боганева, М.А. Козенка. – Мінск: Беларуская навука, 2004. – Т. 2: Віцебскае Падзвінне. – 910 с.
10. Байбурин, А.К. Похороны и свадьба / А.К. Байбурин, Г.А. Левинтон // Исследования в области балто-славянской духовной культуры: (Погребальный обряд). – М.: Наука, 1990. – С. 64 – 99.
11. Крук, І.І. Народныя абрады і звычаі Верхнядзвіншчыны / І.І. Крук // Памяць: гіст.-дакум. хроніка Верхнядзвінскага раёна: у 2 кн. – Мінск: «Паліграффармленне», 2000. – Кн. 2. – С. 292 – 319.
12. Седакова, О.А. Поэтика обряда: Погребальная обрядность восточных и южных славян / О.А. Седакова. – М.: Индрик, 2004. – 320 с.
13. Никифоровский, Н.Я. Очерки простонародного жия-бытия в Витебской Белоруссии и описание предметов обиходности / Н.Я. Никифоровский. – Витебск: Губернская Типография, 1895. – VIII+548+CLIV с.
14. Шарая, О.Н. Ценностно-нормативная природа почитания предков / О.Н. Шарая. – Минск: Тэхналогія, 2002. – 249 с.
15. Сысоў, У.М. З крыніц спрадвечных / У.М. Сысоў. – Мінск: Выш. шк., 1997. – 415 с.
16. Шагалева, Т.А. Традыцыі, абрады, вераванні / Т.А. Шагалева // Памяць: Гарадоцкі раён: Гіст.-дакум. хроніка гарадоў і раёнаў Беларусі. – Мінск: Беларусь, 2004. – С. 744 – 748.
17. Пагашчанін. Крывічанскія дзяды / Пагашчанін // Крывіч. – Ліпень 1926 – сакавік 1927. – № 12. – С. 66 – 69.
18. Васілевіч, У.А. Беларускія жалобныя абрады і галашэнні / У.А. Васілевіч // Пахаванні. Памінкі. Галашэнні / рэд. кал. А.С. Фядосік (гал. рэд.) [і інш.]; укладанне тэкстаў, уступ. артыкул і камент. У.А. Васілевіча; артыкул, сістэматызацыя і камент. напеваў Т.Б. Варфаламеевай. – Мінск: Навука і тэхніка, 1986. – С. 5 – 59.
19. Лобач, У.А. Сімвалічны статус і рытуальныя функцыі могілак у беларускай народнай культуры вярхоўяў Бярэзіны і Віліі XX – пач. XXI ст. / У.А. Лобач // Вестн. Полоц. гос. ун-та. Сер. А. Гуманитарные науки. – 2008. – № 1. – С. 71 – 82.
20. Сокалова, В.К. Весенне-летние календарныя абрады рускіх, украінцаў і беларусаў XIX – пачаток XX в. / В.К. Сокалова. – М.: Наука, 1979. – 288 с.

Паступіў 14.04.2010

FUNERAL AND WAKENING CEREMONIALISM OF RURAL POPULATION OF DVINA REGION AT THE END OF THE 20 CENTURY – IN THE EARLY 21 CENTURY

U. AUSEICHYK

In the article modern funeral ceremonies of Byelorussian rural population of Dvina region are examined on the basis of expeditionary ethnographic materials. We come to conclusion that modern funeral ceremonies of Byelorussian rural population of Dvina region preserved a lot of traditional peculiarities. At the same time under the influence of different factors the whole line of traditional elements disappeared, what caused the disappearance of several ceremonial actions, views and directions. In the first turn it concerns material items which are substituted by new ones, elements of spiritual culture are characterized as stable elements. After the modernization of lifestyle some new elements and ceremonial actions appeared in funeral ceremonies. The preservation of numerous local peculiarities is a typical feature of modern funeral ceremonies of Byelorussian rural population of Dvina region.